

УДК 631.15 (477)

Г. С. Морозова,
к. е. н., старший викладач кафедри фінансів,
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

A. Morozova,
k. e. n., senior teacher, Kharkiv national agrarian university the name of V.V. Dokuchaeva

MODERN TRENDS IN AGRICULTURE UKRAINE

У статті проаналізовано тенденції розвитку сільського господарства України, здійснено економічний аналіз ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств України в контексті аграрних реформ.

The article analyzes trends in agriculture in Ukraine, conducted an economic analysis of the efficiency of agricultural enterprises in Ukraine in the context of agrarian reform.

Ключові слова: валова додана вартість, валова продукція, продуктивність праці, урожайність, прибуток.

Key words: gross value added, gross output, labor productivity, productivity, profit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільське господарство — одна з найважливіших галузей господарського комплексу України, яка відіграє важливу роль у зміцненні економіки нашої країни, підвищенні життєвого рівня населення і розв'язанні соціально-економічних проблем. Сільське господарство створює робочі місця, а також зменшує рівень бідності населення. Це галузь матеріального виробництва, що має важливе значення в забезпеченні населення продуктами харчування, а промисловість — сировиною. Тому розвиток сільського господарства постає як життєво важливий чинник становлення усіх секторів економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку аграрних формувань та ефективність їх виробництва вивчали такі відомі вчені, як В.Я. Месель-Веселяк, В.Г. Андрійчук, В.В. Юрчишин, П.С. Березівський, М.В. Вишиванюк, О.М. Онищенко, В.Х. Брус, Г.В. Черевко, А.М. Газуда, І.В. Свиноус, Д.І. Ше-

ленко та ін. Але не дивлячись на це, дана проблема настільки складна і багатогранна, що дослідження в цьому напрямі не можна вважати довершеними, а одержані наслідки — цілковитими.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Е зв'язку з цим метою статті є аналіз основних тенденцій розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств України в умовах загальносвітових структурних змін та трансформацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Український аграрний сектор протягом останніх 20 років пережив значні структурні зміни та зрушення. Непродумані аграрні реформи та невиважена економічна політика держави відносно сільського господарства призвели до стагнації галузі. Під лозунгами пошуку ефективного власника було повністю зруйновано існуючу виробничу базу та систему матеріально-технічного забезпечення, підірвано соціально-економічну базу села.

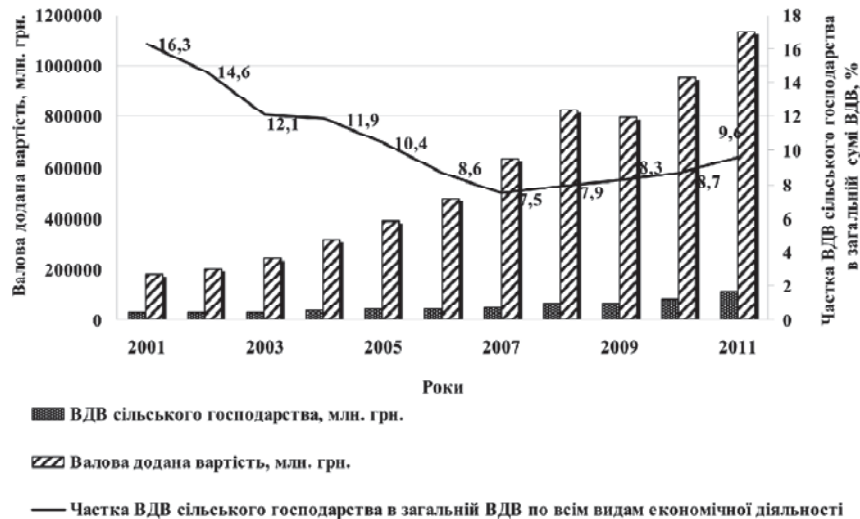

Рис. 1. Динаміка валової доданої вартості в економіці України

Реформовані сільськогосподарські підприємства не стали прибутковими, в той же час їх матеріально-технічне забезпечення суттєво погіршилося. Виробництво значних обсягів сільськогосподарської продукції, зокрема тваринницької, перемістилося в селянські домогосподарства, що не сприяє підвищенню її якості та конкурентоспроможності, застосу-

ванню нових технологій та покращенню ресурсозабезпеченості тощо.

Тенденції останніх років свідчать про стійкий тренд щодо зменшення ролі і питомої ваги місця сільського господарства країни та її регіонів у національній економіці включно до 2007 р. Проведений економіко-статистичний аналіз тенденцій розвитку сільського господар-

Таблиця 1. Виробництво валової продукції сільського господарства України (у постійних цінах 2010 року, млн грн.)

	Роки								2011 рік у % до	
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	1990р.	2000 р.
1. Валова продукція – всього	282774	183890	151022	179606	201564	197936	194887	233696	82,6	154,7
у т. ч.: продукція рослинництва	145502	106330	92838,9	114480	136277	129908	124554	162436	111,6	175,0
з неї: зернові культури	53342,4	34572,3	27189,4	41744,7	55059,8	49122,3	41633	60492,5	113,4	222,5
технічні культури	33337,9	23058,6	16812,5	22534,8	33259,7	29809,9	33031,2	41549,5	124,6	247,1
картопля, овочі та баштанні продовольчі культури	26038,3	26988,5	35029,3	37236,2	36541,4	38985,8	37996,5	46916,5	180,2	133,9
плоди, ягоди та виноград	10295,2	6538	6315,5	7172,5	6063,8	6644	6919,6	7758,1	75,4	122,8
кормові культури	20833	12179,4	6237,3	5204,2	4460,7	4254,7	4086,4	4619,7	22,2	74,1
інша продукція рослинництва	1655,2	2992,8	1254,9	587,5	891,7	1091,6	887,4	1100,1	66,5	87,7
продукція тваринництва	137272	77560,7	58183,3	65125,9	65286,9	68027,6	70332,4	71259,9	51,9	122,5
з неї: худоба та птиця	63810,4	28962	21567,2	23292,3	26733,6	28892,6	31237,4	31636,5	49,6	146,7
молоко	60789,5	41045,9	30236,9	32954,7	28938,3	28986,9	28533	28151,3	46,3	93,1
яйця	7472,8	4132	3880,9	5780,8	6801,8	7337,3	7935,1	8697	116,4	224,1
вовна	157,2	69,3	14,1	13,3	15,6	17,1	17,6	16,4	10,4	116,3
інша продукція тваринництва	5042,3	3351,5	2484,2	3084,8	2797,6	2793,7	2609,3	2758,7	54,7	111,0
2. Валова продукція, всього, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x	x
у т. ч. продукція рослинництва	51,5	57,8	61,5	63,7	67,6	65,6	63,9	69,5	18,1	8,0
продукція тваринництва	48,5	42,2	38,5	36,3	32,4	34,4	36,1	30,5	-18,1	-8,0
3. Вироблено сільськогосподарської продукції:										
- на одну особу, грн.	5449	3570	3071	3813	4357	4298	4249	5113	93,8	166,5
- на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	677,8	450,9	370,7	471	538,2	530,9	523,7	629,4	92,9	169,8
4. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах, грн.	50388,5	30254,8	27066,9	72621,9	127373	131332	132680	165229	327,91	610,447
у т. ч. рослинництва	59554,9	45822,2	...	86198,1	142514	138742	133603	171143	287,37	-
тваринництва	41184,4	17596	...	47092,8	92722,8	113977	130474	148840	361,4	-

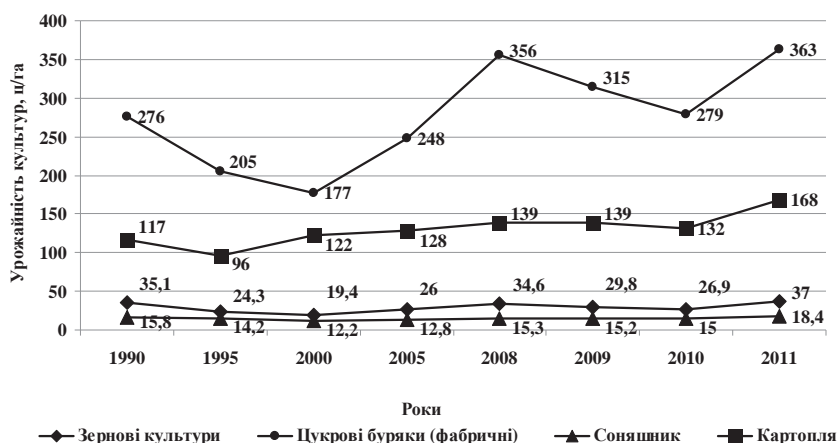

Рис. 2. Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур в Україні

ства України дає підстави визначити проблеми та перспективи розвитку галузі.

Так, у 2007 р. валова додана вартість, створена у сільському господарстві, становила 47417 млн грн., що на 15,6 % більше, ніж у попередньому році. Питома вага досліджуваного виду економічної діяльності відповідно була найнижчою за весь період дослідження і становила 7,5 % проти 8,6 % у попередньому році (рис. 1).

Як видно з рис. 1, включно до 2007 р. зростання величини доданої вартості (ВДВ) для економіки загалом відбувалось значно швидшими темпами, аніж ВДВ сільського господарства, і це стало причиною зменшення питомої ваги сільського господарства в економіці країни. Але, починаючи з 2008 р., темпи збільшення виробництва валової доданої вартості в сільському господарстві почали поступово підвищуватися, що, в свою чергу, обумовило щорічне збільшення частки валової доданої вартості сільського господарства в загальній її сумі. Станом на 2011 р. цей вид діяльності з питомою вагою валової доданої вартості 9,6 % знаходиться на четвертому місці після торгівлі, переробної промисловості та транспорту і зв'язку.

Така зміна питомої ваги доданої вартості сільського господарства у загальному показнику країни прямо пов'язана зі змінами у виробництві валової продукції сільського господарства. Валова продукція сільського господарства — це грошовий вираз усіх вироблених протягом певного періоду первинних продуктів землеробства і тваринництва, незалежно від того, спожиті вони у самому господарстві чи реалізовані за його межами.

Так, однією з основних форм прояву аграрної кризи є істотне зниження обсягу виробництва валової продукції сільського господарства протягом 1990—2000 рр. (табл. 1).

У 2000 р. валова продукція зменшилася по-

рівняно з 1990 р. у 1,9 разу (282774 млн грн. проти 151022 млн грн). Особливо швидкими темпами зменшувався обсяг виробництва продукції тваринництва. За вказаний проміжок часу це зменшення становило 2,4 разу, що негативно відбилосся на структурі споживчого кошика. Однак протягом наступного десятиріччя спостерігалосся поступове нарощування обсягів виробництва валової продукції сільського господарства. У 2011 р., згідно з даними Державної служби статистики, відбулось різке збільшення валової продукції сільського господарства України у порівнянні з попередніми роками. Відповідно, її обсяг, визначений у постійних цінах 2010 р., становив 233696,3 млн грн., що на 49078 млн грн. (або на 17,4 %) менше, ніж у 1990 р. та на 82674 млн грн. (або на 54,7 %) більше, ніж у 2000 р. Такого приросту досягнуто внаслідок збільшення виробництва продукції рослинництва на 75 % в порівнянні з 2000 роком (162436 млн грн. проти 92838,9 млн грн.). Тоді як виробництво продукції тваринництва за аналогічний період збільшилось тільки на 22,5 % (71259,9 млн грн. проти 58183,3 млн грн.).

Такі зміни в першу чергу були обумовлені тим, що в рослинницькій галузі за останнє десятиріччя збільшились обсяги виробництва таких культур: технічних — на 147,1 %, зернових — на 122,5 %, картоплі — на 33,9 %, тоді як по кормових культурах відбулось зменшення обсягів виробництва — на 25,9 %. В тваринництві суттєво збільшилось тільки виробництво яєць — на 124,1 % та худоби і птиці — на 46,7 %. Виробництво ж молока зменшилось на 6,9 %, до 28151,3 млн грн.

Відповідно, подібні коливання виробництва валової продукції сільського господарства протягом 1990—2011 рр. мали свій відбиток і на відносних показниках: в розрахунку на 1 особу та на 100 га с.-г. угідь. Так, у 2000 р. був заф-

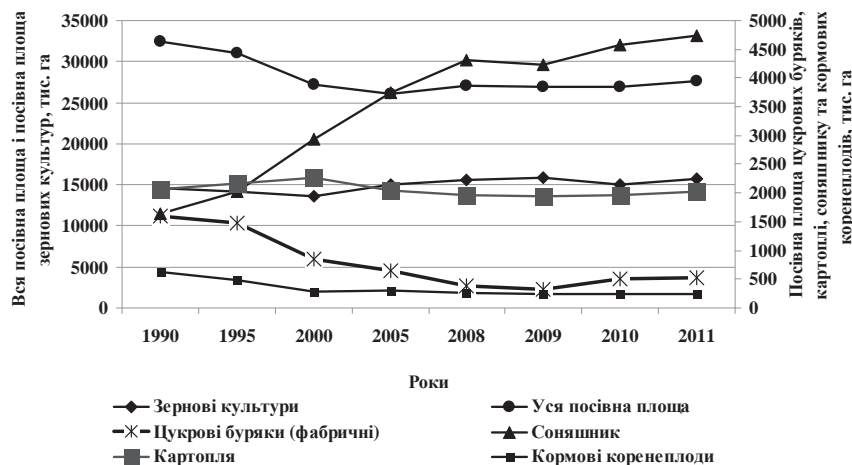

Рис. 3. Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур в Україні

іксований найнижчий рівень зазначених показників — 3071 грн. та 370,7 тис. грн. відповідно. В результаті десятирічного збільшення обсягів виробленої сільськогосподарської продукції в 2011 р. було майже досягнуто рівня 1990 р. — 93,8 % по виробництву валової продукції сільського господарства на 1 особу (5113 грн.) та 92,9 % в розрахунку на 100 га с.-г. угідь (629,4 тис. грн.).

Аналізуючи структуру виробництва валової продукції сільського господарства України з 1990 по 2011 р., слід відмітити, що в цей період питома вага продукції рослинництва і тваринництва у валовій сільськогосподарській продукції коливалася, проте виробництво продукції рослинництва для України з 1990 р. до сьогодні є пріоритетним напрямом в сільському господарстві, адже її питома вага займає ліву частку у валовій продукції. Це впливає з того, що в 1990 р. питома вага продукції рослинництва складала 51,5 % (на 3 % більше продукції тваринництва), у 2000 р. — 61,5 % (на 23% більше продукції тваринництва) а вже у

2011 р. — 69,5 %, тобто виробництво продукції рослинництва в 2,3 разу перевищує виробництво продукції тваринництва. Галузь тваринництва в Україні починає занепадати, а це означає, що при подальшому такому ставленні до неї Україна з її величезним потенціалом втратить можливість не тільки експортувати тваринницьку продукцію за кордон, а й забезпечувати внутрішні потреби населення країни.

Потрібно також відмітити, що за даний період часу рівень продуктивності праці сільськогосподарських працівників зростав (у 3,3 разу порівнюючи 2011 р. з 1990 р. та в 6,1 разу порівнюючи з 2000 р.), що позитивно відбивалось на тенденції росту валової продукції сільського господарства. Але, незважаючи на ріст показника продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах, все ж таки Україна не використовує повністю весь свій потенціал в аграрному секторі.

Враховуючи той факт, що основним відносним результативним економічним показником стану і розвитку рослинництва та сільськогос-

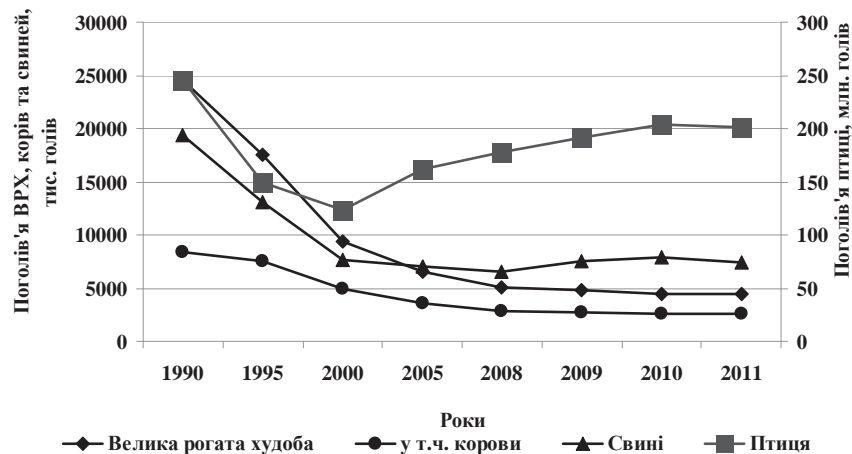

Рис. 4. Динаміка поголів'я худоби та птиці в Україні

Таблиця 2. Динаміка продуктивності худоби та птиці в Україні

	Одиниця виміру	Роки							2011 р. у % до	
		1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	1990 р.	2000 р.
Середньодобові прирости ВРХ	г	431	259	255	392	469	461	481	111,6	188,6
Середньодобові прирости свиней	г	229	117	120	281	375	375	414	180,8	345,0
Середній річний удій молока від однієї корови	кг	2863	2204	2359	3487	4049	4082	4174	145,8	176,9
Середня річна несучість однієї курки-несучки	шт.	214	171	213	274	280	281	286	133,6	134,3

подарського виробництва в цілому є урожайність сільськогосподарських культур, нами був проведений динамічний аналіз цього показника (рис. 2).

За перше десятиліття досліджуваного періоду склалася чітка тенденція до зниження врожайності всіх основних сільськогосподарських культур. Найвищими темпами відбулося падіння урожайності зернових і цукрових буряків (19,4 ц/га в 2000 р. проти 35,1 ц/га в 1990 р. та 177 ц/га в 2000 р. проти 276 ц/га та в 1990 р. відповідно). Протягом другого десятиріччя урожайність культур мала тенденцію до збільшення, досягнувши свого максимального рівня в 2011 р.: цукрові буряки — 363 ц/га, картопля — 168 ц/га, зернові культури — 37 ц/га, соняшник — 18,4 ц/га.

Стосовно посівних площ основних сільськогосподарських культур, то за останні 20 років вони також зазнали суттєвих змін (рис. 3).

Так, на 14,6 % зменшилась вся посівна площа (27670 тис. га в 2011 р. проти 32406 тис. га в 1990 р.). Водночас відмітимо, що нерідко висловлюється думка щодо необхідності скорочення площі ріллі в Україні, тому факт зменшення посівної площі можна розглядати як позитивний. Проте негативними залишаються зміни у структурі посівних площ, оскільки за досліджуваний період скоротились посівні площі таких важливих культур, як цукрові буряки, картопля, тоді як спостерігається зростання посівної площі соняшника — однієї з найбільш ліквідних культур. Ця культура дуже виснажує ґрунт, а тому в десятипільній сівозміні вона не повинна займати більше одного поля. Проте в багатьох випадках орендарі на орендованих землях вирощують лише зернові і соняшник і цим самим руйнують родючий шар ґрунту, відновити який дуже важко.

Отже, суттєве підвищення рівня урожайності сільськогосподарських культур за останній рік, відповідні зміни в структурі посівних

площ і обумовили значне підвищення обсягів виробництва валової продукції рослинництва в 2011 р. порівняно з попередніми роками.

Спад виробництва продукції тваринницької галузі в першу чергу обумовлений суттєвими змінами, які відбулися в структурі поголів'я худоби та птиці всіх категорій господарств за досліджуваний період (рис. 4).

Зазначимо, що поголів'я великої рогатої худоби, корів, свиней мало чітку тенденцію до зниження протягом 1990—2011 р., досягнувши в 2011 р. свого мінімуму — 4425,8, 2582,2 та 7373,2 тис. голів відповідно.

Основною причиною занепаду молочного та м'ясного скотарства в сільськогосподарських підприємствах України є хронічна збитковість галузі, тому власники підприємств обґрунтовано позбавляються збиткових виробництв — скорочують чисельність поголів'я. Відродження скотарства пов'язане зі значними капіталовкладеннями, оскільки більшість тваринницьких приміщень колишніх колгоспів і радгоспів або зруйновано, або перепрофільовано. Крім того, в більшості випадків перетворилися на чагарники колишні культурні пасовища. Серед проблем розвитку галузі слід відзначити низький потенціал продуктивності наявного поголів'я корів, для покращення якого необхідно кардинально покращити селекційно-племінну роботу. Це ставить перед власниками підприємств, які хотіли б розвивати скотарство у своєму господарстві, такі перепони фінансового характеру, які вони самі подолати не здатні.

Але поруч із занепадом скотарства та свиначарства в сучасних умовах в нашій державі через економічну привабливість галузі процвітає птахівництво. Цим і пояснюється значне збільшення поголів'я птиці за останнє десятиріччя — 200,8 млн голів в 2011 р. проти 123,7 млн голів в 2000 р. (або на 62,3 %).

Одночасно зі скороченням чисельності поголів'я усіх видів тварин в сільськогосподарсь-

Таблиця 3. Динаміка основних показників економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств України

Показники	Роки							
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011
1. Прибуток (збиток) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн грн.	11422,8	675,6	-121,4	1253,2	5462,1	7120,0	12750,5	19926,0
у т. ч. продукції рослинництва	7060,0	1152,7	1834,5	900,2	5450,7	6334,3	11375,9	17322,7
продукції тваринництва	4362,8	-477,1	-1955,9	353,0	11,4	785,7	1374,6	2603,3
2. Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	42,0	13,6	-1,0	6,8	13,4	13,8	21,1	27,0
у т. ч. продукції рослинництва:	98,3	55,5	30,8	7,9	19,6	16,9	26,7	32,3
зернових та зернобобових культур	275,1	85,6	64,8	3,1	16,4	7,3	13,9	26,1
насіння соняшнику	236,5	170,9	52,2	24,3	18,4	41,4	64,7	57,0
цукрових буряків	29,5	31,2	6,1	4,8	7,1	37,0	16,7	36,5
овочей відкритого ґрунту	27,6	12,8	-1,7	16,1	11,1	19,1	23,5	9,9
картоплі	27,2	34,3	14,0	17,8	7,9	12,9	62,1	17,7
продукції тваринництва	22,2	-16,5	-33,8	5,0	0,1	5,5	7,8	13,0
молока	32,2	-23,2	-6,0	12,2	4,1	1,4	17,9	18,5
ВРХ на м'ясо	20,6	-19,8	-42,3	-25,0	-24,1	-32,9	-35,9	-24,8
свиней на м'ясо	20,7	-16,7	-44,3	14,9	0,3	12,1	-7,8	-3,7
овець та кіз на м'ясо	2,3	-31,9	-46,4	-32,1	-38,6	-31,8	-29,5	-39,6
птиці на м'ясо	17,0	-18,4	-33,2	24,9	-11,3	-22,5	-4,4	-16,8
яєць курячих	27,3	36,5	10,6	23,5	13,0	13,1	18,6	38,8

ких підприємствах країни відбувався процес підвищення їх продуктивності (табл. 2).

Протягом 1990—2011 рр. середньодобові прирости ВРХ збільшилися на 11,6 % в порівнянні з 1990 р. та на 88,6 % проти 2000 р., середньодобові прирости свиней, відповідно, — на 80,8%, або в 3,5 разу. Середній річний надій молока від однієї корови збільшився з 2863 кг в 1990 р. до 4174 кг в 2011 р., середня річна несучість однієї курки-несучки, відповідно, — з 214 до 286 штук яєць.

Отже, скорочення обсягу виробництва продукції тваринництва перетворилося в макроекономічний чинник, оскільки призвело до зростання дефіциту продуктів харчування тваринницького походження, а відтак до підвищення цін на них. Це посилює інфляційні процеси, болюче вдарило насамперед по найбільш вразливим верствам населення, яким такі продукти стали просто недоступними за ціною.

Для всебічного аналізу тенденцій розвитку сільського господарства в Україні детального дослідження потребують питання економічної ефективності усіх галузей агропромислового виробництва.

Основним економічним показником, що характеризує результативність діяльності, є прибуток, який забезпечує стабільність як окремого підприємства, так і всієї галузі в цілому, гарантує їх фінансову незалежність.

Прибуток — головне власне джерело фінансування розширеного відтворення на підприємстві. Чим вищий прибуток, тим більше у

підприємства можливостей для переоснащення матеріально-технічної бази, розвитку нових напрямів діяльності, створення сприятливих умов життя та праці робітників.

Показники рентабельності характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, прибутковість різних напрямів діяльності, окупність витрат. Вони детальніше, ніж прибуток, характеризують кінцеві результати господарювання, тому що їх величина показує співвідношення ефекту з наявними або використаними ресурсами. Саме тому проблема підвищення рентабельності як показника економічної ефективності аграрного виробництва, на нинішньому етапі його розвитку набуває принципового значення в контексті фінансово-економічної кризи в державі, що останнім часом дедалі прогресивніше проявляє свій вплив на виробничо-економічну діяльність сільськогосподарських товаровиробників.

Слід наголосити на тому, що фінансові результати господарської діяльності в аграрній сфері є дуже нестійкими, оскільки на них впливає така велика маса чинників, яку не знає жодна інша галузь. Окрім тих факторів, що стосуються технологій виробничих процесів, сільськогосподарське виробництво залежить від мінливості і аномалій погодних умов, нашествия шкідників і хвороб, зрушення цінових пропозицій на ринках сільськогосподарської продукції і засобів сільськогосподарського виробництва, помилок управління і законодавства, політичної кризи в країні.

Дослідження показників ефективності сільського господарства України було обмежене середніми й великими аграрними формуваннями, оскільки лише за цими господарськими одиницями є статистична інформація.

Наведена динаміка основних показників економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств (табл. 3) дає підстави стверджувати, що роздержавлення і приватизація одержавленого сектору в сільському господарстві у контексті прибутковості й рентабельності дали від'ємний результат, адже за роки реформ (1990—2000 рр.) сільське господарство з прибуткової галузі перетворилося у збиткову — 121,4 млн грн. збитку від реалізації всієї сільськогосподарської продукції, в тому числі 1955,9 млн грн. збитку від реалізації продукції тваринництва.

За 2005—2011 рр. відбулися певні позитивні зрушення — сектор сільськогосподарських підприємств був прибутковим, причому мав тенденцію щорічного нарощування суми отриманого прибутку від реалізації продукції, досягнувши максимального свого значення в 2011 р. — 19926,0 млн грн. Слід також зазначити, що в більшій мірі (на 87 %) отримана сума прибутку була сформована виключно за рахунок реалізації продукції галузі рослинництва — 17322,7 млн грн.

Аналіз рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції аграрними підприємствами України засвідчує, що протягом першого десятиріччя дослідження вона мала чітку тенденцію до зниження. У 2000 р. найнижчий за весь період дослідження рівень збитковості виробництва продукції тваринництва (-33,8%) обумовив і рівень збитковості виробництва всієї сільськогосподарської продукції на рівні -1,0 %.

Упродовж останніх одинадцяти років рентабельність сільськогосподарського виробництва поступово зростала до 27,0 % в 2011 р. При цьому варто констатувати, що зростання ефективності сільськогосподарського виробництва загалом забезпечується за рахунок галузі рослинництва, рівень рентабельності якої підвищився на 24,4 % щодо 2005 р. Найбільш рентабельними в межах даної галузі залишаються зернові культури (26,1 %) та соняшник (57 %).

У галузі тваринництва за всіма видами продукції, крім молока, яєць та по деяких роках м'яса свиней, спостерігається суцільна збитковість. Отже, економічні умови, які склалися в сільському господарстві, не дають змоги вести розширене відтворення та нарощувати обсяги виробництва продукції тваринництва.

Особливо гостро ця проблема позначилася на товаровиробниках яловичини. На відміну від птахівництва і свинарства, де виробничий цикл триває від декількох місяців до року, обіг залучених коштів для вирощування великої рогатої худоби на м'ясо триває 1,5—2 роки, що, відповідно, стримує потік кредитних ресурсів у цю галузь. Отже, вихід тваринництва з кризи не можливий без державної підтримки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сільське господарство є і залишиться актуальним та пріоритетним видом діяльності. Незважаючи на те, що криза сільського господарства була всеохоплюючою і, відповідно, наклала свій відбиток на тенденції розвитку даної галузі, все ж таки на сьогоднішній день вже вдалося досягти певних позитивних зрушень у збільшенні обсягів виробництва валової продукції сільського господарства, у підвищенні продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах, урожайності основних культур, продуктивності худоби і птиці та ін. Тож, ці зміни потрібно закріпити і створити сприятливі умови для їх подальшого розвитку та набуття тенденцій незворотності. А подальше підвищення прибутковості та рентабельності виробництва продукції сільського господарства повинне стати запорукою ефективного сільськогосподарського виробництва, яке здатне буде забезпечити продовольчу безпеку держави.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2005. — 290 с.
2. Сіренко Н.М. Нова роль сільського господарства в економічному розвитку країни / Н.М. Сіренко // Вісник Білоцерківського державного аграрного університету. — 2009. — № 63. — С. 58—61.

References:

1. Andriychuk V.H. (2005), *Efektivnist' diyal'nosti ahrarnykh pidprijemstv: teoriya, metodyka, analiz* [Effectiveness of agricultural enterprises: theory, method, analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 2. Sirenko N.M. (2009), "The new role of agriculture in economic development", *Visnyk Bilotserkivs'koho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, vol. 63, pp. 58—61.
- Стаття надійшла до редакції 11.10.2013 р.*